

IMMANUEL WALLERSTEİN. (2020). DÜNYA SİSTEMİ VE AFRİKA. (ÇEV.) ATA MERT BİNİCİOĞLU. ANKARA: ARYEN YAYINLARI.

Kitap İncelemesi

İskender GÜMÜŞ

Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

iskender.gumus@klu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-1428-0512

Wallerstein'in 1970'lerde modernleşme teorilerine alternatif bir yaklaşım oluşturmak için geliştirdiği ve teorik arka planının Annales okulu, Marksist teori ve Bağımlılık Okuluna dayandığı "Dünya Sistemi Kuramı", kapitalist dünya ekonomisinde merkez ve çevre arasındaki ilişkileri açık bir biçimde ortaya koyan dünya sisteminin, sınırları, yapıları, üyeleri, meşruiyet kuralları ve tutarlılığıyla bir sosyal sistem olduğunu ileri sürmektedir. Bu yönüyle "merkez" ve "çevre" olarak iki anahtar kelimedenden yola çıkarak analizini geliştiren Wallerstein, kapitalist ekonomik sistemin merkezden çevreye doğru büyümesinin kapitalizme eklenmiş toplumlar ile kapitalizm öncesi toplumlar açısından benzer etkilere sahip olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla kapitalist olmayan ve merkezde konumlanan Batı toplumlarının çevrede yer alan ve kapitalizm öncesi toplumları sömürerek hegemonya kurduğu ve üstünlük elde ettiği düşüncesi Wallerstein'in geliştirdiği kuramın temelini oluşturmaktadır.

Wallerstein'in 16. yüzyılda modern kapitalist ekonomik sistemin ortaya çıkışında keşif ve sömürgecilik faaliyetleri ile dünya coğrafyasının genişlemesi, farklı coğrafi bölgelerde ve kıtalarda farklı emek kontrol süreçlerinin gelişmesi, uluslararası ticarete kapitalizme eklenen yeni güçlü devletlerin gelişmesinin etkili olduğunu vurgulamaktadır. Merkezde yer alan ve kapitalizme kolaylıkla eklenmiş Batı toplumlarının sömürü düzeninin en trajik olanının ise bir çevre olarak görülen Afrika kıtası olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle 1970'li yıllara kadar Afrika siyaseti ve uluslararası ilişkileri üzerine odaklanan Wallerstein'in dünya sistemi analizinin çıkış noktasının da Afrika üzerine yaptığı bu derin araştırmalar olduğu söylenebilir. Kuşkusuz Wallerstein'a göre Afrika gibi çevrede yer alan ülkeler, Avrupa gibi merkez ülkelerin kapitalist dünya ekonomisine dayalı kurulan sistemin devamını sağlamak için ve merkez ülkelerinin varlığının devamını sağlamada önemli bir kaynak olarak da görülmektedir. 1970'lerden itibaren makro düzeyde kapitalist ekonomik düzene ve dünya tarihine odaklanan Wallerstein'in bu süreçte hem Afrika'da hem de dünya sisteminin bütününde çok fazla değişim ve dönüşüm olduğundan hareketle yeni meseleleri tartışmaya açtığı "The World-System and Africa" başlıklı kitabı "Dünya Sistemi ve Afrika" başlığıyla Türkçe'ye çevrildi.

Wallerstein, "Dünya Sistemi ve Afrika" başlıklı eserinde üç temel meseleyi ve tartışmayı üç bölüm halinde gündeme getirmektedir. Bunlardan ilki, "Kapitalist Dünya Sisteminin

Yapısal Krizi: Afrika Üzerine Etkisi” başlığını taşımakta ve Wallerstein’in modern dünya sisteminin yapısal krizi olarak adlandırdığı süreci anlatmaktadır. Wallerstein bu konuda yaklaşık 500 yıldır modern dünyayı şekillendiren kapitalist sistemden, halefi olacak sisteme veya sistemlere tekil dönüşüm sürecinde olduğumuza inandığını ifade etmektedir. Afrika ülkelerinin 1950’lerin sonunda itibaren bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle yaşanan dönüşümün izlerini süren Wallerstein, Afrikalıların dünya sistemindeki diğer toplumlar karşısındaki gücünün aşırı düşük bir noktadan bir nebze yukarı bir noktaya ilerlediğini ama asıl sorunun ne kadar yükseldiği noktasında tartışılması gerektiğini ileri sürmektedir. Wallerstein yine bu bölümde, 1870’lerden 2000’lere dünya ekonomisinde Afrika’nın rolünü, Güney Afrika’da özgürlük hareketlerinin geçmişi ve geleceği ile Afrika’nın modern dünyadan ne umduğu ile modern dünyanın Afrika’dan ne umduğunu kapitalist sistemin yapısal krizi ekseninde farklı argümanlarla tartışmaktadır. Wallerstein’in Afrika’nın dünya sistemine eklenme sürecini, eğer Afrikalıların, dünya sisteminin mevcut tanımına dahil olma iddiasına saplanıp kalırsa yel değirmenlerine karşı savaşmış olacakları yönünde bir eleştiri sunarak, Afrikalıların kısa vadeli yerel iyileştirmelerle orta vadede değerlerle yapıların dönüşümünü birleştirmenin yolunu gösterirlerse sadece Afrika’ya yardım etmiş olmayacaklarını, dünyanın geri kalanlarına da katkı sağlayacaklarını iddia etmektedir.

Kitabın ikinci bölümünün başlığı “Kimlik Politikalarının Yükselişi: Dünya Sistemi Bağlamında Afrika’nın Açmazları” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde de birinci bölümde olduğu gibi dört makale yer almaktadır. Bu bölümde, kapitalist dünya ekonomisinin başlangıçta Avrupa’da olan ilk konumundan çevreye doğru genişlemeye başladığında, çekirdek ve çeper üretim süreçlerinin yoğunlaşmasının coğrafi olarak giderek daha da farklılaştığı ve ırksal kategorilerin belirli etiketlerin etrafında belirginleştiği ileri sürülmektedir. Özellikle, Güney Afrika’da Apartheid rejiminin odaklandığı Avrupalılar, Hintliler, Renkliler ve Bantular tasnifi ekseninde analiz edilmektedir. Diğer taraftan, Wallerstein dünya ekonomisi içindeki emeğin eksensel bölüşümünün emeğin mekânsal bölüşümünü ortaya çıkardığını, merkez-çevre karşıtlığının emek bölüşümünün oluşturucusu olduğunu iddia etmekte ve ırkın ve ırkçılığın emeğin eksensel bölüşümüyle bağlı coğrafi yoğunlaşmaların ifadesi, destekçisi ve sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Bu bölümde Marksist ve Weberyen sınıf tartışmalarına da yer veren Wallerstein, yüzyılı aşkın bir süredir dünya solunun, dünyanın işçilerinin gereğinden fazla kendilerini halk biçiminde örgütlenmeleri açmazı yönünde eleştirilerde bulunmaktadır. Bu bölümde, özetle son otuz yılda öne çıkan bir siyasi duruş olan kimlik siyasetine odaklanan Wallerstein, sadece Afrika’ya özgü olmayan kimlik siyasetinin dünya sisteminde her yerin siyasi mücadelelerinin merkezinde olduğuna dikkat çekerek, kimlik siyasetinin Afrika’daki açmazlarına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, ırktan halka, etnisite tartışmalarından milliyetçiliğe ve İslam siyaset anlayışına, toplumsal cinsiyetten kimliğe, korumacılıktan ekonomi politığe ilişkin geniş yelpazede tartışmalar dünya sisteminin yapısal krizi ekseninde analiz edilmektedir.

Kitabın son bölümü ise “Afrikalı Düşünürlerin Bakış Açıları” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Wallerstein, Afrikalı düşünürlerin hem dünya sistemindeki hem Afrika’daki

güncel meseleler hakkında çözümlenmeleri üzerine odaklanmaktadır. Wallerstein, Afrika modern dünya sisteminin yapısal krizini çözmekte uygun ve önemli bir rol oynayacaksa, ilgili meselelere, yapılacak ahlaki tercihlere ve izlenecek siyasi stratejilere ilişkin entelektüel manada anlamlı ve iyi aydınlatılmış bir tartışmanın devam etmesini olmazsa olmaz olarak görmektedir. 1950'li yıllardan önce daha çok Afrika antropolojisi ile ilgili çalışmaların yaygın olduğunu, ancak post-kolonyal dönemde Afrika çalışmalarının köklü bir değişiklikle yeniden tanımlanır hale geldiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, 1950 öncesi olduğu gibi sadece Avrupalı bazı araştırmacıların değil, dünyanın farklı ülkelerinden araştırmacıların da Afrika üzerine araştırmalara yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bölümde, Basil Davidson'un Afrika Yolculuğu adlı kitabı, Walter Rodney'in ve Oliver Cox'un eserlerini yine dünya sistemi açısından yeniden bir yorumlama çabasına giren Wallerstein'in derin bir Afrika analizi yaptığı da söylenebilir. Son olarak Frantz Fanon'un "Siyah Deri Beyaz Maskeler" kitabını günümüz açısından değerlendiren Wallerstein, Fanon'un şiddet, sınıf mücadelesi ve kimlik siyasetine ilişkin düşüncelerini dünya sistemi analizi üzerinden yorumlamaktadır.

Wallerstein'in uzun yıllara dayanan makalelerinden oluşan "Dünya Sistemi ve Afrika" kitabı, modern dünya sisteminin yapısal krizini anlamada ve bu yapısal krizin Afrika'ya yansımaları açısından oldukça önemli tartışmaları içermektedir. Siyasi ve ekonomik krizlerin yol açtığı tahribata, küreselleşmenin etkisiyle kültürel melezleşmenin de eklenmesiyle modern dünya sisteminin yapısal bir kriz yaşadığı günümüzde pek çok yazar tarafından da tartışılmaktadır. Bu noktada Afrika'nın post-kolonyal süreçteki durumunun analiz edilmesi yapısal krizin çözülmesi ya da en az tahribatla atlatılması açısından önem arz etmektedir. Özellikle, 1600'lü yılların başından itibaren başta Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer bazı ülkelerin sömürgesi durumuna gelen Afrika'ya yönelik ilginin son yıllarda arttığı da göz önünde bulundurulduğunda, Wallerstein'in "Dünya Sistemi ve Afrika" kitabında verilen tartışmaların önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu eser, hem kapitalist dünya ekonomisinin inşasının ve hem de Afrika'nın modern dünya sistemine eklenme çabasının anlaşılmasına bir katkı sunmaktadır. Akademik hayatının ilk 20 yılını Afrika'yı anlamaya yönelik çalışmalarla geçiren Wallerstein'in bu kitabı, son yıllarda yükselişe geçen Afrika ilgisine ve Afrika çalışmalarına bir ışık tutacaktır.